

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш. УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ» ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№3 (31) шілде-қыркүйек 2022

ISSN 2710-3994

Бас редактор:

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

Абашиин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)

Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызғыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Қырғызстан)

Аяган Бүркітбай Фелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары. (Қазақстан)

Әлімбаев Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)

Әбусейтова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)

Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)

Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)

Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Қазақстан)

Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қыпшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)

Римантас Желвис (Želvyus Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)

Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)

Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Сыдықов Ерлан Бәтташұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Жауапты редактор:

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы

Ғылыми редактор:

Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Редактор:

Кубеев Рустем Жаулыбайұлы

Жауапты хатшы:

Раушан Жәліқызы

Техникалық хатшы:

Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт-Петербурге (Россия)

Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)

Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)

Абусеитова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)

Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)

Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)

Голден Кэтти Стромилл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссиссипи (Mississippi Valley State University) (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)

Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)

Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)

Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)

Кумеков Болат Ешмухамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана» Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Гданьска (Польша)

Римантас Желвис (Želvyys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет (Литва)

Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)

Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Таймагамбетов Жакен Кожакметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК (Казахстан)

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна

Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна

Редактор:
Кубеев Рустан Джаулыбайулы

Ответственный секретарь:

Раушан Жәліқызы

Технический секретарь:

Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)

Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhonovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassieva – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyzhanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of German Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:

Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary

Raushan Zhalikyzy

Technical secretary:

Khumarzak Altynbek

https://doi.org/10.51943/2710-3994_2022_31_3_112-125

FTAMP 03.20.00

ОТЫРАР КІТАПХАНАСЫНЫҢ БЕЙНЕ ЖӘНЕ НАРРАТИВ СЕМИОЗИСІ: ЖОҒАЛҒАН АҒАРТУШЫЛЫҚТЫ ІЗДЕСТІРУ БАРЫСЫНДА

И.В. Крупко *

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан, Алматы.

*Автор-корреспондент

E-mail: tengri95hismatulin@mail.ru (Крупко).

Андатпа. Мақалада Қазақстан қоғамының тарихи жадындағы ең танымал орындардың бірі – Отырар кітапханасының бейнесі зерттелді. Біз бұл бейненің шежіресін және оның тарихи жадының анықталған 4 нарративінде: академиялық (ғылыми), медиалық (public history, көркем әдебиет, БАҚ), фольклорлық және ресми (мемлекеттік) берілетін көрінісін қадағаладық. Сондай-ақ, бұл бейненің XX ғасырдың екінші жартысынан бастап танымал болу себептері мен 1958-1964 жылдардағы кеңестік ұлт құрылысы мен дінге қарсы науқан процесінде қазақтардың тарихи субъектілігін қайта жаңғыртудағы ғылыми және шығармашылық интеллигенцияның рөлі зерттелді, сол кезде автохтонизм және «прогрессивтік халық дәстүрлері үшін күрес» тұжырымдамасы аясында Орталық Азиядағы ортағасырлық ескерткіштердің мәдени мұрасын сақтау мақсатында, жергілікті элиталар археологиялық және ғылыми-зерттеу жұмыстарын жандандырды. Осы кезеңде ортағасырлық қала мәдениетінің бейнесі қазақстандық қоғамның тарихи жадында Алтын ғасырдың хронотопы ретінде қалыптаса бастайды. Дәл сол жерде Ұлы Жібек жолы, дамыған қалалық мәдениет, Отырардың ұлы және қайғылы беттері болан, әлемнің екінші ұстазы – Әл-Фараби өмір сүрген, оның өмірбаянының жандануы көбінесе Отырарға деген қызығушылықты жандандырып және тарихи жадта Отырар кітапханасы бейнесінің пайда болуына әсер етті. Онда урбанизация заманауи проблема болудан қалып, мәдени мұраға айналады. Мақала аясында 1950-1960 жылдардағы Қазақ ұлттық зиялыларының отырықшыландырылған көшпелі мәдениетінің «тарихтан тыс» мәдени жарақатын қалыптастыру және еңсеру тетіктері зерделенді. Отырар кітапханасы тарихи жадының орны ретінде осы нарративтерде «жоғалған ағартушылықтың» дәлелінің рөлін атқарады.

Түйін сөздер: Отырар кітапханасы; Қазақстан тарихы; тарихи естелік; нарратив; тарихи субъективтілік; тарихи білім.

MPHTI 03.20.00

СЕМИОЗИС ОБРАЗА И НАРРАТИВА ОТРАРСКОЙ БИБЛИОТЕКИ: В ПОИСКАХ УТРАЧЕННОГО ПРОСВЕЩЕНИЯ

И.В. Крупко *

Казахский национальный педагогический университет им. Абая, Казахстан, Алматы.

*Корреспондирующий автор

E-mail: tengri95hismatulin@mail.ru (Крупко).

Аннотация. В статье исследован образ Отрарской библиотеки – одного из самых известных мест исторической памяти казахстанского общества. Нами прослежена генеалогия этого образа и его отражение в 4 выявленных нарративах исторической памяти: академическом (научном), медийном (public history, художественная литература, СМИ), фольклорном и официальном (государственном). Изучены причины популярности этого образа, начиная со второй

половины XX века и роль научной и творческой интеллигенции в переизобретении исторической субъектности казахов в процессе советского нацистроительства и антирелигиозной кампании 1958-1964 гг., когда с целью сохранения культурного наследия средневековых памятников Центральной Азии в рамках концепции автохтонизма и «борьбы за прогрессивные народные традиции» местными элитами активизировалось археологическое исследование, рецепция и освоение этого наследия, выведенное из-под классификации «религиозное» под определение «народное». В этот период образ средневековой городской культуры начинает формироваться в качестве хронотопа золотого века в исторической памяти казахстанского общества. Именно там находится Великий Шелковый путь, развитая городская культура, великие и трагические страницы Отра, второй учитель мира – Аль-Фараби, актуализация биографии которого во многом возродила интерес к Отрару и повлияла на возникновение в исторической памяти образа Отрарской библиотеки. В рамках статьи исследованы механизмы формирования и преодоления культурной травмы «внеисторичности» седентаризованной кочевой культуры казахской национальной интеллигенцией 1950-1960-х гг. Отрарская библиотека как место исторической памяти играет в этих нарративах роль аргумента «утраченного просвещения».

Ключевые слова: Отрарская библиотека; история Казахстана; историческая память; нарратив; историческая субъектность; историческое образование.

IRSTI 03.20.00

SEMIOSIS OF THE IMAGE AND NARRATIVE OF THE OTRAR LIBRARY: IN SEARCH OF THE LOST ENLIGHTENMENT

I.V. Krupko*

Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan, Almaty.

* Corresponding author

E-mail: tengri95hismatulin@mail.ru (Krupko).

Abstract. The article explores the image of the Otrar library – one of the most famous places of historical memory of the Kazakh society. We traced the genealogy of this image and its reflection in 4 identified narratives of historical memory: academic (scientific), media (public history, fiction, media), folklore and official (state). The reasons for the popularity of this image, starting from the second half of the twentieth century, and the role of the scientific and creative intelligentsia in the reinvention of the historical subjectivity of the Kazakhs in the process of Soviet nation-building and the anti-religious campaign of 1958-1964, when in order to preserve the cultural heritage of medieval monuments of Central Asia within the framework of the concept autochthonism and “the struggle for progressive folk traditions”, local elites intensified archaeological research, reception and development of this heritage, derived from the classification of “religious” to the definition of “folk”. During this period, the image of medieval urban culture begins to form as a chronotope of the golden age in the historical memory of Kazakhstan society. It is there that the Great Silk Road is located, a developed urban culture, the great and tragic pages of Otrar, the Second Teacher of the world - Al-Farabi, the actualization of whose biography largely revived interest in Otrar and influenced the emergence of the image of the Otrar library in the historical memory. There, urbanization ceases to be a modern problem and becomes a cultural heritage. Within the framework of the article, the mechanisms of formation and overcoming of the cultural trauma of "non-historicity" of the sedentarized nomadic culture by the Kazakh national intelligentsia of the 1950s-1960s were studied. The Otrar library, as a place of historical memory, plays the role of the argument of the “lost enlightenment” in these narratives.

Key words: Otrar library; history of Kazakhstan; historical memory; narrative; historical agency; historical education.

Кіріспе. Әрбір халықтың мәдени және тарихи жадында тарих ғылымы деп аталатын, осы мәдениеттің көптеген өкілдеріне белгілі және тарихи субъективтілік пен ұлттық бірегейліктің нышаны ретінде қалыптасқан құбылыс бар – тарихшы Марк Блоктың сөзімен айтқанда, «адамдардың ғасырлар бойы кездесуі» орын алады. Есте сақтау орындарында әрдайым белгілі бір материалдық көрініс бола бермейді: олар символдық фигуралар, тарихи оқиғалар, нақты немесе қиялдағы мәтіндер, заттар, ғимараттар, әндер немесе символдық баяндаумен қоршалған географиялық локустар болуы мүмкін. Олардың негізгі қызметі – қоғамның өзі туралы және оның тарихы туралы әңгімелері мен бейнелерін жаңғырту. Отырар кітапханасы қазақ қоғамы үшін, тарихнамада алғаш рет осы дәрежеде зерттелген, тарихи жадының классикалық орны болып табылады. Отырар кітапханасының бейнесін Қазақстан қоғамының тарихи жадында зерттеу осы есте сақтау орнының 4 нарративін (деңгейін): академиялық, фольклорлық, медиалық (public) және ресми (мемлекеттік) анықтауға мүмкіндік берді. Сондай-ақ Отырар кітапханасының аталған нарративтерін зерттеу Қазақстан қоғамының тарихи жадындағы көшпенді мен отырықшылықтың арақатынасы проблемасын және осы жерде мәдени жаракаттың болуын ұғынуға мүмкіндік берді. Осы мәдени жаракатты қалыптастырған факторларға мыналар жатады: 1) күштеп ұжымдастыру және отырықшыландыру нәтижесінде көшпелі мәдениеттің үзілуі; 2) көшпелі мәдениетті регрессивті деп сипаттаудың тарихнамалық дәстүрі, XX ғасырдың екінші жартысы мен XXI ғасырдың басындағы Қазақ ұлттық интеллигенциясының осы құрбандыққа толы тарихнамалық дәстүрді қабылдауы. Осы жаракатты еңсеру тәсілі Орталық Азияның ортағасырлық қалалық мәдениетінің мәдени мұрасын қабылдау болды, осы жылдары Қазақстанда белсенді археологиялық зерттеу және қайта ойлап табылған тарихи субъектілікті дүниежүзілік өркениет тарихына енгізу болды, оның маңызды дәлелі тарихи жадыда Отырар кітапханасында жүзеге асырылған «жоғалған ағартушылық» бейнесінің болуы болды.

Материалдар мен зерттеу әдістері. «Есте сақтау орны» (фр. lieu de mémoire) - XX ғасырдың 80-жылдарының басында француз ғалымы Пьер Нора енгізген ұғым. Ол уақыт өте келе және халықтың қалауы бойынша қауымның ұлттық жады мұрасының символдық элементіне айналған ақыл мен материалдың бірлігін бейнелейді. Осы тұрғыдан алғанда, объектіні (біздің жағдайда Отырар кітапханасы) «қабылдау» заңдылықтары мен тарихын зерделеу, түсіну оның «болмысын» білумен бірдей. Өйткені бұл ретте Қазақстан қоғамының тарихи жады саласында кітапхананың бар екендігін айтып, оны есте сақтау орны ретінде жіктеуге болады.

Зерттеу барысында әдістер мен memory studies концептуалды оптикасы қолданды. Мақалада көптеген мұрағаттық және Ғылым Академиясы мен Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институтының кітапханаларында ашық қолжетімді археологиялық есептер, мақалалар, XX-XXI ғғ. монографиялары, көптеген фильмдер, сұхбаттар, медиалық контент пайдаланылды. Сондай-ақ, материалдың бір бөлігі зерттеліп жатқан оқиғалардың кейбір қатысушыларымен сұхбат арқылы жиналды.

Талқылау. Ілеспе әңгімелік сюжеті бар Отырар кітапханасының бейнесі тарихи дереккөздердің дәлелді базасын талап етпейтін бәріне белгілі имманентті дерек ретінде бар – қайталама фольклоризацияның нәтижесі, бейнені тексеру қажеттілігінен айырады және оны себеп-салдарлық байланыстар тізбегінен босатады, мәдени есте сақтаудың бастапқы қасиетті білімі ролінде өмір сүреді. Отырар қалашығын алдымен, XIX ғасырдың соңынан бастап жекелеген ғалымдар, содан кейін, 1969 жылдан бастап, Оңтүстік Қазақстан кешенді археологиялық экспедициясы зерттеген болса да, Отырар кітапханасының қазақстандық немесе шетелдік тарихнамадағы тарихи естелік саласындағы өмір сүру проблемасы 2010 жылғы «Отырар кітапханасы – Қазақстандағы тарихи жәдігер» (Гончаров) атты 1 журналистік мақаланы, 1971 жылғы мақаладан осы бейненің генеалогиясын шығаратын арнайы тілшілері Д. Досжанов пен В. Маловтың «Әлем айналасында» журналы «Отырар қорғандары» (Досжанов, Малов, 1971) мақаласын (бұл туралы толығырақ Нәтижелер бөлімінде), А. Бустановтың «Советтік Қазақстандағы Шығыс археологиясы» (Бустанов, 2017: 76) мақаласын және менің 2020 жылы шыққан «Қазақстан тарихнамасының фольклорлық сюжеттері: поэтика мен еске алу саясаты арасында» мақаламды қоспағанда, ешқашан қарастырылмаған, ал, соңғы мақаланың қорытындылары қазіргі уақытта мәселені толығымен көрсетпейді, сондықтан шектеулі деп

танылуы мүмкін, өйткені автор өзінің сол кездегі зерттеуінде тек қайталама фольклоризация мәселесімен және фольклорлық нарративпен ғана шектелді (Крупко, 2020). Енді бізге «миф» анықтамасы сәтті емес және Отырар кітапханасының бейнесі мен нарративтерінде жазылған семиозистің барлық күрделілігін сипаттайтын сияқты. «Есте сақтау орны» (Нора, 1999:17-50) анықтамасы анағұрлым қолайлы болып табылады, оның үстіне, бұл шежіренің хронологиясы 1971 жылдан емес, әлдеқайда ертерек басталады және әмбебап мәселелер мен проблемалардың бірегей тоғысуы, соңғы 100 жылдағы қазақстандық қоғамның мәдени және тарихи жадының макротарихи процестерінің микротарихи жинағы болып табылады. Сондықтан, зерттелген академиялық тарихнаманың өзі Отырар кітапханасы туралы білімді жаңғыртатын, анықталған нарративтердің бірі болып табылатын зерттеу нысаны болғандықтан, бұл бөлімде тарихнама Отырар кітапханасына ғана емес, Қазақстан қоғамының мәдени жадында онсыз кітапхана болмайтынына неіз болатын проблемалық тақырыптарға арналған.

«Қазақтардың көшпелі өркениеті» атты іргелі зерттеуінде Н.Э. Масанов XIX ғасырдың соңына қарай көшпелі мәдениетті империялық қабылдаудың нәтижесін былай деп көрсетеді: «Төңкеріске дейінгі тарихнама көшпелі мал шаруашылығының географиялық шарттылығының бастапқы императивінен олардың табиғатқа теріс әсері және Еуразия мен Солтүстік Африкадағы шөлейттену үшін көшпенділердің жауапкершілігі туралы қорытындыға дейін біртіндеп дамып келді» (Масанов, 1995: 9). Бұл, мысалы, Тураев сияқты отандық шығыстану классиктерінің тұжырымдарымен және Орталық Азия тарихы туралы кітаптарда жиі келтірілген тұжырымдармен расталды (Струве, 1948: 338). Уақыт өте келе, мұндай эпистемология сөзсіз әлеуметтік-саяси әрекеттің формасына ие болады және «көшпенділерді отырықшы өмір салтына тез арада ауыстыру қажеттілігін негіздеуге дейін азаяды» (Масанов, 1995: 9). Алайда, қарама-қарсы пікір де болды, мысалы, ірі шығыстанушы В.В. Радлов: «Далалардың көпшілігі табиғи жағдайларына сәйкес көшпелі өмірге ғана қолайлы, ал егер көшпелілер отырықшы өмірге көшуге мәжбүр болса, бұл регрессияға әкеліп соғатыны сөзсіз» (Масанов, 1995: 9).

XX ғасырда көшпенділерді сипаттаудың маңызды (және кеңестік кеңістік үшін жалғыз) теориялық тіл – марксистік тіл болды. Тарихи прогрестің марксистік теориясында номадизмді түсіндіру, оны өндірістің бес әдісін сызықтық периодизациялаудың телеологиясына енгізу дәл осындай проблемаларға тап болды. Көшпенділердің гомеостазистік «базисі» осы логикада тиісті «құрылымды» ұсынды. «Әлеуметтік эволюция, баламалар және номадизм» жұмысының авторлары номадизмнің диалектикасын марксистік түсіндіруде ұғына отырып, онда: «Номадтар қоғамдық эволюцияда, ең көп дегенде, кеш қарабайыр кезеңге жетті, деген тұжырым жасалды» (Крадин, Бондаренко, 2002: 8).

XX ғасырдың 20-30-шы жылдары орын алған ұжымдастыру көшпенді қазақтарды отырықшыландыру көптен бергі жобаларын іске асырды және қазақ қоғамында әлеуметтік-экономикалық өзгерістерден басқа, атап айтқанда, гуманитарлық салада, маңызды әлеуметтік-мәдени өзгерістерге әкелді. Қазақтарды әлеуметтік-экономикалық отырықшыландырудан кейін өткеннің отырықшылануы басталды. Тарихшы А. Бустанов бұл процесті зерттей отырып, жас республиканың оңтүстігінде бар археологиялық ескерткіштер туралы жинақталған білім негізінде кеңестік зерттеушілер автохтонизм тұжырымдамасы аясында көшпелі мәдениетті Қазақстан тарихының анықтаушы сипаттамасы ретінде қарастыруға болмайды деген идеяны дамытады деп жазды (Масанов, 1995: 38-63). Қалалық және отырықшы өркениет туралы ұғымдарға сүйене отырып, қазақ мәдениетін қайта бағалау Қазақстандағы академиялық жұмыстардың ерекшелігіне айналды. 1950 жылы, алғаш рет, 1991 жылы тәуелсіздік алғаннан кейін атымен Қазақстан археология институты аталған, Ә. Марғұлан Оңтүстік Қазақстан қалаларының отырықшы тұрғындарының Орталық Қазақстан көшпенділерімен байланысы туралы ой айтты (Марғұлан, 1950). Нақты қалаларға тарихи жадыны құрастыруда берілген артықшылық мемлекет генезисі туралы, көбінесе отырықшы-егіншілік өркениетіне және қалаға тән процесс ретінде, гетерогенді кеңістік ретінде ұғымдармен байланысты. Оңтүстік-Шығыс Қазақстанның ортағасырлық қалаларының даму ареалына айналған маргиналды аймақтарда гетерогенді әлеуметтік топтардың әртүрлі бағыттағы мүдделері кездесіп, жанжалдар мен оларды бейтарап төрешімен шешуге

мүмкіндік беретін қажеттілік туғызды, бұл, өз кезегінде, осы қарама-қайшылықтарды шеше алатын әкімшілік институттар құрды, кейіннен мемлекетке айналды.

Мәдени мұра объектілері ретінде ортағасырлық ескерткіштер туралы нарративті қалыптастырған және тарихи әңгімелерге айтарлықтай әсер еткен тағы бір маңызды себеп, Хрущевтің дінге қарсы науқаны болды – бұл КСРО-да дінге қарсы күрестің шиеленіскен кезеңі еді, оның шыңы 1958-1964 жылдарға келді және осы кезеңде «жылымық» деп аталатын кейбір идеологиялық жеңілдіктер болды, бұл кейбір идеократиялық максималарды сәл жаңартылған мазмұнмен толтыруға мүмкіндік берді. Осы екі процестің аясында 1958 ж. ВЛКСМ-нің XIII съезінде «жаңа салт-дәстүр» үшін күрестің екінші толқыны басталды, бұл республикаларда кеңестік ұлттық құрылыстың жаңа кезеңін күтпеген жерден бастады (Шелепин, 1958), (Бемен, 1958), (Шеварднадзе, 1958). Негізгі идеологиялық хабарлама «прогрессивті» халықтық дәстүрлер үшін күрес болды, ол салт-жораларды, рәсімдерді, қасиетті тәжірибелерді, ежелгі және ортағасырлық археологиялық ескерткіштерді «діни» анықтамасынан шығару және оларды «халықтық» деп жіктеу арқылы кейінгі тарихи баяндауды қалыптастырды.

Осы нарративтегі біздің тақырыбымыз үшін К. Ақышев (Отырар кітапханасының бейнесін жасаудағы рөлі туралы бөлек айтылатын) пен Е. Агееваның 1958 жылғы «Қазақстанның ежелгі ескерткіштері» атты кітабы ең жарқын жұмыс болып табылады. Онда авторлар белгіленген идеологиялық нарративті былайша жеткізеді: «Кітапшаның басты міндеті әлі күнге дейін діни көзқарасы қалыптасқан, халықтың артта қалған бөлігі «қасиетті» орындар ретінде құрметтелетін ортағасырлық ірі кесенелердің (Ахмет Ясауи, Қара хан, Арслан баба, Джош, Қарашаш және т. б.) рөлі мен маңызы туралы тарихи шындықты қалпына келтіру болып табылады, олар - халықтың дінге сенген, артта қалған бөлігі әлі күнге дейін «киелі» жер ретінде қастерлеп, құлшылық етуге баратын, діни жоралғыларды жасайтын жерлер. Олардың құрылысы халықтың қолымен, халықтан шыққан дарынды шеберлердің, жетекшілігімен жүргізілгені белгілі. Сондықтан, бұл ескерткіштер белгілі бір ханның, сұлтанның, бидің кесенелері емес, Ұлттық ескерткіш, халық сәулет ескерткіші болып саналады» (Ақышев, Агеева, 1958: 4). Кітап сол нарративпен аяқталады: «қандай да бір Мазар мен кесененің «киелілігі» туралы деистік ойларға біздің мәдени-ағарту мекемелерінің қызметкерлері, дінге қарсы дәріскерлер, тарихи-өлкетану мұражайларының қызметкерлері, тарихшы-мұғалімдер халық арасында, әсіресе жастар арасында осы ескерткіштердің ғылыми-танымдық сипатын түсіндіру бойынша қарсы кең насихаттау жұмыстарын жүргізіп, оларды халықтың керемет туындылары ретінде танымал етіп, сәулет ескерткіштерін қаланың, ауылдың көрікті жерлерін экскурсия орындарына айналдыруы тиіс» (Ақышев, Агеева, 1958: 60). Бұл кітапта К. Ақышевтың Отырар оазисіндегі ескерткіштерге арналған бөлімде жоғалған кітапхананың бейнесін және «Отырар апатын» Карл Маркске сілтеме жасау түріндегі бірінші жанама әрекеті қызықтырады. Шыңғыс ханның моңғол жаулап алулары туралы былай деп жазды: «... өнер, бай кітапханалар, керемет ауыл шаруашылығы, сарайлар мен мешіттер - бәрі тозаққа кетті...» (Ақышев, Агеева, 1958: 60).

Осылайша, Орталық Азияның ортағасырлық қалалық мәдениетінің мәдени мұрасын қабылдау үшін білім өндіруде кеңестік ұлттық құрылыстың идеологиялық басымдықтары жағдайында археологиялық зерттеулер басты рөл атқарды.

Көшпелі және отырықшы мәдениеттердің проблемалануы 1991 жылдан кейінгі ресми қазақстандық нарративте де бар, мысалы, 1995 жылғы «Тарихи сананы қалыптастыру тұжырымдамасында» (тәуелсіз Қазақстанның тарихи саясатын баяндайтын басты құжат) біз зерттеп жүрген материалда еуроцентристік нарративтер зерттеп отырған материалды негізге ала отырып, сынға алынды: «Көшпелілер өркениетінің дүниежүзілік тарихтағы рөлін жете бағаламау әлемдік мәдениеттің дамуы тек отырықшы өмір салты мен шаруашылық жүргізумен байланысты болуына әкелді» (Байпақов, 2014: 226-232). Алайда, сол сынға ұшыраған нарратив одан әрі қайталанады: «Қазақстанның қазіргі заманғы аумағы бастапқыда ежелгі көшпелі тайпалардың мал шаруашылығынан егіншілікке көшу процесі жүріп жатқан, отырықшылықтың қалыптасуы, қалалық мәдениеттің дамуы жүзеге асырылып жатқан өңірлердің бірі болғандығы дәлелденді» (Байпақов, 2014: 229) – отарлаудан кейінгі кезеңде проблемаланатын отырықшылық телеологиялық сипатқа ие болады (егіншілікке көшу процесі), тарихи дамудың мақсаты болып

табылады және глорификацияның дәлелі ретінде келтіріледі. Көшпелі мәдениетті отырықшылармен салыстырғанда тарихи прогрестің баспалдағынан төмен деп түсіндіретін баяндаудың мәні мен полемикалық бағыттары осы жерде керісінше болады. Дегенмен, қазіргі Қазақстанның ресми академиялық нарративінде тарихи жадының мәдени мұрасындағы көшпенділер мен отырықшылардың арақатынасы «көшпелі мәдениеттер мен ежелгі өркениеттердің өзара іс-қимылын еңбектің тарихи бөлінуімен және өндіруші шаруашылықтың қалыптасу дәуірінде қалыптасқан әртүрлі шаруашылық-мәдени типтермен анықталған объективті процесс ретінде» қарастыра отырып, қиындық туғызбайды...» (Байпақов, 2014: 27). Қала мен көшпенділердің, отырықшы және көшпелі мәдениеттердің «дала өркениеті» (К. Байпақов енгізген термин) аясындағы өзара тәуелділігін шетелдік зерттеушілер де растап отыр. Мысалы, өзінің «Жоғалған ағартушылық» атты ең танымал кітабында Стивен Старр көшпенділер мен Орта Азия аумағындағы ортағасырлық қалалардың тұрғындары арасындағы қарым-қатынасты «Дала мен қала, бақташылар мен шаруалар, түріктер мен парсылар арасындағы өзара тәуелділік» деп сипаттайды. Уақыт өте келе бұл мәдениетаралық алмасу бірге өмір сүруге айналды» (Старр, 2016: 86). Сонымен қатар, қазақстандық тарихнамада саналы өзара тәуелділік пен өзара тиімді алмасу кезеңдерін ауыстырған қала тұрғындары мен көшпенділер арасындағы қарым-қатынастардағы бейбіт кезеңдер туралы түсінік аз дәрежеде сақталып отыр (Нұрпейісов, 2020: 180-189), (Нұрмаханбетов, 2005).

Бұл, бір қарағанда, парадоксалды нарративті тарихи жадыны виктимизациялаудың бір көрінісіне жатқызуға болады, оның пайда болу себептері мынадай: ортағасырлық қалалық мәдениеттің мәдени мұрасын игеру және есте сақтау қабілетін нығайту шамасына қарай, «біз әрқашан қала тұрғындары болдық» деп, көшпендіге деген көзқарас көшпендіден алшақтауға, оның ішінде, «бізден қалалар болғанын жасырып, материалдық тарихы жоқ мәңгілік көшпенділер екенімізді айтты» деген жаңа виктимді нарративтің көмегімен көшпендіге деген көзқарас дамыды. Қазақстандық қоғамның тарихи жадындағы көшпелілерден гөрі қалалық мәдениет мұрасының басымдылығын 2005 жылы Н. Масанов құрған, және ол қайтыс болғаннан кейін бірнеше жыл ғана жұмыс істеген, Қазақстандағы көшпелілердің мәдени мұрасы мәселелері жөніндегі жалғыз ғылыми-зерттеу институтының тағдыры сияқты мысалдан да байқауға болады. 2011 жылдан кейін институт Қазақ ғылыми-зерттеу мәдениет институты болып қайта құрылды, ол негізінен ортағасырлық қала мәдениеті ескерткіштерін зерттеу және қалпына келтірумен айналысады (Сағадиев, 2011).

Осылайша, жоғарыда келтірілген тарихнама XX – XXI ғғ. басындағы Қазақстан қоғамының тарихи жадында көшпелі мәдениеттің «тарихтан тыс» мәдени жарақатының болуы проблемасымен қысқаша таныстыруға мүмкіндік береді, оны еңсеру негізінен Оңтүстік-Шығыс Қазақстан аумағында ежелгі және ортағасырлық қала мәдениетін археологиялық зерттеуге, оған «мәдени мұра» мәртебесін беру мен кейіннен тарих жадында көшпенді және отырықшы-егіншілік дәуірі бейнелерінің қақтығысына байланысты басталған.

Нәтижелер. Осы мақала аясында зерттелген мәселелер мен сұрақтарға мыналар жатады: Отырар кітапханасы кескін-келбетінің шежіресі қандай? Оның тарихи естелік орнына айналуы қалай болды? Бұл нарратив/кескіннің танымал болуының себептері қандай және оның қосалқы фольклорлануы қалай жүзеге асты?

Жұмыс барысында біз Отырар кітапханасының орталық бейнесі мен оның бар болғандығы туралы сюжетті қамтитын тарихи жадтың 4 деңгейіне сәйкес келетін 4 өзара тәуелді және өзара өтетін нарративті анықтадық. Бұл нарративтердің жіктелуі бізге белгілі бір дәрежеде шартты болып көрінеді, өйткені олардың барлығы бір-бірімен үздіксіз диалогта, бейнелерді қабыл алып, бірін-бірі анықтап, пайда болады:

- Ғылыми (академиялық) нарратив - ғылыми мақалалар, монографиялар, дереккөздерді зерттеу;
- Жергілікті (фольклорлық) нарратив - бастапқы жергілікті аңыздар;
- Медиалық (public history) – журналистердің, тарих және археология оқытушыларының мақалалары, шығармашылық интеллигенцияның шығармалары және қосалқы фольклор;

- Ресми (мемлекеттік) нарратив – Қазақстан Республикасы тарихи саясатының бағдарламалық құжаттары.

Алғаш рет қазақстандық тарихнаманың ғылыми нарративінде Отырар кітапханасының бейнесі 1961 жылдың мамыр айында ҚазКСР ҒА Жаршысы беттерінде, геология-минералогия ғылымдарының докторы, Қазақ КСР ҒА корреспондент-мүшесі Ақжан Машановтың мақаласында берілді, ол 1960-70 жылдары жазушы, аудармашы, кейін әл-Машани лақап атын алған, әл-Фараби еңбектерін насихаттаушы ретінде танымал болан. Әл-Фарабиге арналған мақаланың басында автор былай деп жазады: «Отырар қаласы өз заманында ірі мәдениет орталығы болса керек. Атақты Александриядан кейінгі кітапқа ең бай қала осы Отырар деп аңыз қылады екен» (Машанов, 1961: 57). Бұл аңыздардың жазбаша немесе ауызша көздеріне сілтемелер жоқ (мүмкін, Машановтың идеяларында Александриядағы өртенген және Отырардың болжамды кітапханалары арасындағы байланысты толықтыратын тағы бір себеп-салдарлық дәлел – Әл-Фарабидің әлемдік философияға айтарлықтай әсер еткендігі, Александр Македонскийдің ұстазы – Аристотельдің еңбектерін араб және парсы тілдеріне аударғандығы және түсініктеме бергендігі). Бірінші кезекте, 1960-шы жылдары Отырар кітапханасының бейнесін өзектілендіру республикаларда кеңестік ұлт құрылысы жағдайында тарихи субъектілікке ие болу үшін қажетті Орталық Азияның мәдени мұрасын (және оның ежелгі және орта ғасырлардағы символдық фигуралар мен мәдени батырлар сияқты бөлігін) қабылдаумен және игерумен байланысты екені күмән тудырмайды. Әл-Фарабиді ежелгі Қазақстан мен Орта Азияның философы ретінде көрсеткен алғашқы ірі ғылыми жұмыс 1960 жылы С.Н. Григорянның «Орта Азия және Иран философиясының тарихынан» атты еңбегі (Григорян, 1960: 389). Сондай-ақ, бұл басылымда А.В. Сагадеев пен А.И. Рубин аударған әл-Фарабидің кейбір трактаттары жарық көрді. Осыған қарамастан, 1960-шы жылдардағы Қазақстанның шығармашылық зиялы қауым өкілдерінің естеліктері бойынша, А. Машановтың әл-Фарабиге және оның еңбектерін насихаттауға арналған жұмыстары сол жылдардағы қазақстандық зиялы қауымның тарихи жадына (public history нарративі) едәуір үлкен әсер етті. Кейіннен, 1960 жылдардың екінші жартысынан бастап әл-Фарабидің 1100 жылдығына (1970 ж.) ауқымды дайындық басталды, осының шеңберінде оның трактаттары аударылып, жарияланды, оның шығармашылығын талқылау және осындай символикалық тұлғаны қабылдауға және оны қазақстандық қоғамның тарихи жадының мәдени кейіпкеріне айналдыруға бағытталған басқа да көптеген іс-шаралар өткізілді. Машанов жинаған ортағасырлық Отырар кітапханасы туралы ақпараттың ықтимал бастапқы дереккөзі туралы біз әрі қарай баяндаймыз.

Отырар кітапханасының бейнесімен толықтырылған public history-дің келесі нарративі бір жылдан кейін «Жер, Адамға сиын!» поэмасынан кейін Бүкілодақтық атаққа ие болған Олжас Сүлейменовтің өлеңімен қайта берілді. 1962 жылғы «Жүректі қалай қуантуға болады?» атты өлеңі Отырар трагедиясына арналған – моңғол әскерлерінің қаланы қиратуы және ақынның осы тарихи оқиғадағы орны мен мұрасын түсінуі (Сүлейменов, 2004: 50). Өлеңнің бірінші жартысында лирикалық кейіпкер қоршалған Отырар жағында және оны жоқтаса, екінші жартысында «мен он шаңды ғасыр бұрын кім едім?» деп сұрақ қояды, этникалық тұрғыдан оның ата-бабалары, ең алдымен, өртенген қаланың қабырғаларының арғы жағында болған адамдар екенін түсінеді және үшіншісінде, әлемнің бүкіл тарихын мұра етіп, өзінің далалық шығу тегін мойындай отырып, бірақ этикалықтың этникалық жағынан артықшылығын растай отырып, түбегейлі барлық пікірлерді жариялайды. Бізді бұл өлең қызықтырады, себебі онда Отырар кітапханасының бейнесі пайда болып, «жоғалған ағартушылықтың» қайғылы үніне ие болады (Сүлейменов, 2004: 50).

Отырар оазисіндегі археологиялық ескерткіштердің тарихы бойынша материалдарды жинау және барлау жұмыстарының жекелеген әрекеттері XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап жүргізілді. 1893 жылы Мамаевка ауылының жанындағы Қарауыл төбе күзет төбесінің басында нумизматтарға белгілі болғандай, Отырарда соғылған қыш құмырада теңгелер көмбесі табылды, бұл жергілікті тұрғындар мен 1895 жылы құрылған Археология әуесқойларының Түркістан үйірмесінің мүшелері арасында ортағасырлық қалаға деген қызығушылықты арттырды (Ақышев т.б., 1972: 13), (Kozha т.б., 2021: 898-907).

Отырар оазисі ескерткіштерінің төңірегінде жоғалған қазыналар туралы аңыздар атмосферасын құрудың келесі маңызды триггері Түркістан үйірмесі журналының беттерінде И.Т. Пославский 1898 жылы елді мекенге барған өзінің Отырар-төбе қирандыларында сақталған «жерасты құпия өткелі» және осы жерде қазынаны іздеген қажының тонау қазбалары туралы Меккеде қасиетті кітаптардан оқығаны жайлы жариялауы болды (Кузнецова, 2014: 252). Кейіннен, тек 1969 жылы ғана бұл ақпарат жоққа шығарылды: жерасты құпия қозғалысы қалалық сумен жабдықтау жүйесінің қалдықтары болып шықты (биіктігі 1.6 м – ені 2 м) (Кузнецова, 2014: 252).

Отырар оазисінің ескерткіштерін толық көлемде зерттеу 1969 жылы Қ. Ақышевтің басшылығымен КСРО-дағы ең ірі Оңтүстік Қазақстан кешенді археологиялық экспедициясын құрған кезде басталды. Нәтижесінде Отырар Қазақстан мен Орталық Азия аумағындағы ортағасырлық ең көп зерттелген қала болып шықты. Отырар кітапханасының бейнесі осы жұмыстардың басында, оларды өткізудің негіздемелерінің бірі ретінде пайда болады. 1965 жылы Ақышев Отырарды кешенді археологиялық зерттеудің ғылыми маңыздылығын дәлелдей отырып, Қазақ КСР Ғылым Академиясының Президиумына берген өтінімінде былай деп жазды: «Отырардағы ежелгі қолжазбалардың үлкен коллекциясы туралы жартылай аңызға айналған мәліметтер бар. Олардың саны бірнеше ондаған мың кітапқа жетуі мүмкін» (Бустанов, 2017: 75-76). Дереккөздерге сілтеме (оның ішінде, ауызша жергілікті нарратив) тағы да жоқ.

Отырар кітапханасының медиалық нарративі және сюжеті мен бейнесін қосалқы фольклоризациялаудың негізгі дереккөзі 1971 жылы «Вокруг света» журналында жариялануы болды. Д. Досжанов (осы тақырыпқа арналған 1965 ж. «Отырар», 1965 ж. «Фараби» атты тарихи романдар мен повестердің авторы, және В. Малов ортағасырлық қаланың қазба жұмыстары туралы репортажды баяндауға және экспедиция жетекшісі К. Ақышевтан сұхбат алуға жіберілді және сол жылдың 1 наурызында орындалды (Досжанов, Малов: 1971). Тарихи романның озық дәстүрлерінде жазылған, алғашқы жолдардан репортаж оқырманды дәуірдің жаңғыртылған бояуымен баурап алады, онда кеңестік оқырманға таныс сөйлеу мінез-құлқының психологизмі мен үлгілері, ортағасырлық өмірдің нанымды детальдары бар, ең бастысы, құпиялар пердесін көтеру әрекеті - қирап, құм астында көмілген кітапхананың сипаттамасы. Репортаж мәтіні біздің тақырыбымыз үшін аса маңызды, себебі ол Отырар кітапханасы туралы аңыздар аудиториясын жалпыодақтық кітапханаға дейін кеңейтіп, оны шынайы есте сақтау орнына айналдырды: «...Ежелгі шежірелер бірауыздан былай дейді, Отырар кітапханасында ғасырлар бойы бүкіл әлемнен мыңдаған және мыңдаған кітаптар жинақталған — қой терісімен қапталған қыпшақ жылнамалары, араб дастандары, ақ шегрен терісіне жазылған кітаптар, балық қабыршықтарымен безендірілген үнді қоймалары, мұсылмандардың інжілдері, христиандық інжілдер... Ғылыми және көркем кітаптар, өлендер мен дәрі-дәрмектердің рецептері, діни кітаптар және ежелгі уақытта жасалған саяхаттардың сипаттамалары...» (Досжанов, Малов: 1971). Кейіннен, кітапхананың сипаттамасы бар мәтін екінші фольклоризациядан және авторлықтың толық жоғалуынан аман өтіп, кітап жадының бір бөлігіне айналды: оған ежелгі түпнұсқаның қайнар көзі ретінде сілтеме жасалады. Журналдың таралымы 250 000 дана екенін ескерсек, мұндай өзгеріс таңқаларлық емес. Мұнда біз академиялық, медиалық және фольклорлық нарративтердің тоғысқанын көреміз.

Уақыт өте келе, Отырар кітапханасының бейнесі Қазақстан қоғамының тарихи жадындағы маңызды орынға айналды. Қайталама фольклоризацияның нәтижесі медиалық нарративте «Отырар кітапханасын» құру Отырар округінде дүниеге келген және бірнеше жыл өмір сүрген, ал жасөспірім кезінде Дамаскіге көшкен философ әл-Фарабиге қойылатын нұсқалар да, кітапхананың әл-Фараби пайда болғанға дейін көп уақыт бұрын болғанын растайтын және оның алғашқы білімін осы кітапханадан алғаны туралы нұсқалар да болды. Кітапхананың бейнесі есте сақтау орны ретінде, баршаға белгілі имманентті шындық ретінде өмір сүреді, ол тарихи дереккөздердің дәлелдемелік қорын қажет етпейтін, фольклорға тән, бастапқы қайнар көзінен айырылған және төл қасиетті білім ретінде өмір сүреді.

Ортағасырлық автордың қай шығармасы дереккөз болды, Машанов та, Ақышев та «Әлемде Александриядан кейінгі екінші» Отырар кітапханасы туралы ақпаратты қайдан алды деген сұрақ туындауы заңдылық. Жоғарыда айтылғандай, бір публицистикалық мақала мен басқа

тақырыптар аясындағы жекелеген жанама талпыныстарды қоспағанда, Отырар кітапханасының кескін-келбетінің шежіресі немесе оның болмысын мәселелендіру тақырыбына арналған ғылыми мақалалар жоқ. Сондай-ақ, соңғы 10 жылда қазақстандық археологтардың бірнеше сұхбатындағы медиалық нарративте журналистер: «Отырар кітапханасы бар ма?» деген сұрақ қойды. Медиалық нарратив тағы да ғылымға жүгінеді. (Гончаров, 2016). Көріп отырғанымыздай, оның мәліметтері «Вокруг света» репортажы жарияланғаннан кейін пайда болған 70-ші жылдардағы қосалқы фольклордың кеш қабатына әсер етеді. 2016 жылы сұхбаттарының бірінде, Ә.Х. Марғұлан атындағы археология Институтының бұрынғы директоры, ҚР ҰҒА академигі К.М. Байпақов кітапхана төңірегіндегі сюжеттерді мифологиялық деп анықтады (Байпақов, 2016). 2021 жылы: археолог, Отырар қорық-музейі директорының орынбасары Серік Ақылбекке сұхбатында сұрақ қойылды: «Әзірге Отырар кітапханасының болғаны туралы нақты тарихи деректер жоқ. Қалашықта 50 жыл бойы жүргізілген археологиялық зерттеулерде оның бар екенін көрсететін із табылмады» (Ақылбек, 2021).

Белгілі археолог, көне және ортағасырлық өнерді зерттеуші Әлішер Ақышев (Қ. Ақышевтың ұлы) 2021 жылы берген сұхбатында Отырар кітапханасын миф деп атаған (Ақышев, 2021).

Машанов пен Ақышевтің Отырарда Александрия кітапханасынан кейін әлемдегі екінші кітапхананың болуы туралы ақпарат көзі жайлы біздің сұрағымызға жауапты К. Ақышевтің «Ежелгі Отырар. Топография. Стратиграфия. Перспективалар» (1972 ж. К. Байпақов пен Л. Ерзаковичпен бірге жазылған) атты бір кітабында табуға болады. «Вокруг света» репортажынан бір жылдан кейін жарияланған кітапта авторлар сақтықпен болжам жасады «Кейбір мәліметтер бойынша, Отырарда өзінің кітап қоймасы болған деп болжауға болады. Рузбехан мен Бенаидың айтуынша, XV ғасырда Отырардан қолжазбалар Сығанақ қаласына жетіп, Шайбани ханға сыйға тартылған» (Ақышев, Байпақов, Ерзақұлы, 1972: 204). Негізгі дереккөздер ретінде кейінгі ортағасырлық авторлардың екі шығармасы келтірілген: «Михман-наме-и Бухара» және «Шайбани-наме», олар негізінен XV-XVI ғасырлардағы Шайбани ханның соғыстары туралы баяндайды, яғни Отырарды моңғолдар жаулап алып, кейін оны қалпына келтіргеннен кейін 3 ғасырға жуық уақыт өткен соң (Фазаллах ибн Рузбихан Исфакхани, 1976: 538), (Ибрагимов, Пищулина, Юдин, 1969: 655). Онда Шайбанилер билеушілері ағартушылығының, сол дәуірдегі теологтар мен тарихшылардың олардың қамқорлығы туралы ескертулердің, Осман империясынан ханға әкелінген «Искандер-наме» қолжазбасын оқудың, қазақтармен және көптеген басқа соғыстардың көптеген дәлелдері келтірілген. Алайда, оларды оқығаннан кейін біз 1972 жылғы кітапта К. Ақышев сілтеме жасаған мәліметтерді таппадық. Отырар кітапханасы тарихи жад орнына айналғаннан кейін, оның бейнесі және оны зерттеудің кез келген әрекеттері ғылыми нарративтен іс жүзінде жоғалып кетеді (1979-1982 жылдары құрылған Отырар музей-қорығының құжаттарында да, қазіргі сайтында да кітапхана туралы айтылмайды), толығымен медиалық (немесе public), көркем, фольклорлық және ресми (мемлекеттік) тарихи нарративтерге айналады. Мысалы, оның бейнесі Әнуар Әлімжановтың «Үстаздың оралуы» (Әлімжанов, 1980: 511) және Юрий Домбровскийдің «Қажетсіз заттар факультеті» романдарында пайда болды (Домбровский, 1989: 208).

Оның бейнесі 1991 ж. «Отырардың күйреуі» көркем фильмінде, Қазақстан тарихы мен мәдениеті бойынша энциклопедияларда, интернет дәуірінің сансыз медиа мәтіндерінде, Еуразия ұлттық университеті жанындағы «Отырар кітапханасы» ғылыми-зерттеу орталығының атауында көрініс тапқан. Гумилевтің және ресми (мемлекеттік) баяндауда тарихи саясаттың бағдарламалық құжаттарында, атап айтқанда 2009-2011 жылдарға арналған Тұжырымдамада пайда болды, ауқымды «Мәдени мұра» бағдарламасының (Стратегиялық ұлттық «Мәдени мұра» жобасының 2009 – 2011 жылдарға арналған Тұжырымдамасы туралы - 06.11.2008) басым бағыттарының арасында: «Отырар – әлемдік тарихта аса ірі кітапханасы болған рухани бесік» деп атап өтілген, ал мақсат - оларды ұлттық рәміздеріміз ретінде қалыптастырумен айқындалады және К. Ақышевтың 1958 жылғы дінге қарсы брошюрасында оларды «халықтың тамаша туындылары ретінде танымал етумен» қызықты түрде ұйқастырылады.

Бұл сюжетті зерттеудің мақсаты кітапхананың болуы туралы идеяларды деконструкциялау емес екенін атап өту қажет. Мақалада оның бейнесінің шежіресін және оның пайда болуының тарихи факторлары зерттелді. Енді мына сұраққа жауап беру қажет: кітапхана туралы сюжет неліктен қазақстандық қоғамның тарихи жадының ажырамас бөлігіне айналды?

Талқылау барысында, Отырар кітапханасының бейнесін есте сақтау орнына айналдыру үшін осындай сезімтал нарративті негіз қалыптастырған факторлардың бірі – көшпендінің және отырықшылықтың Қазақстан қоғамының тарихи жадындағы проблемалық арақатынасы (көшпендінің жадысыз мәңгілік қозғалыс ретінде қабылдануы мен отырықшылықтың – жазбаша тарихнамалық дәстүрмен тіркелген ортағасырлық қалалар материалдандырылған ретінде қабылдануы арасындағы қақтығыс және т.б.) айқындалды. Осы жарақатты еңсеру тәсілі Орталық Азияның ортағасырлық қалалық мәдениетінің мәдени мұрасын қабылдау болды, осы жылдары Қазақстанда белсенді археологиялық зерттеу және қайта ойлап табылған тарихи субъектілікті дүниежүзілік өркениет тарихына енгізу жүріп жатыр.

Отырар кітапханасы бейнесін қабылдаудың тағы бір факторы - кеңестік ұлттық құрылыс болып табылады, оның жаңа кезеңі жергілікті этно-ұлттық серпінмен диалогта қазақстандық қоғамның тарихи жадындағы жаңа символдық тұлға мен мәдени қаһарманды жандандырды, ол – әл-Фараби, оның философиялық мұрасы мен өмірбаяны туып-өскен жері – Отырар оазисіндегі ортағасырлық қалаларды зерттеуге қызығушылық танытты.

Себеппен салдар арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ететін тағы бір маңызды фактор: ХХ ғасырдың 60-70 жылдарындағы қазақ әдебиетінде (кеңірек айтсақ, мәдениетінде) жоғалған Кітап бейнесі, жоғалған ағартушылық бейнесі – ең жиі кездесетіндердің бірі («Біздің халқымыз хаттан айырылды», «сіз шексізсіз, мен бір сәттей ғана қысқамын, сіз шумер кітаптарынан да ұзақ өмір сүресіз» (Сүлейменов, 1969: 252). Бұл жерде кеңестік нарратив және КСРО-ның өзін-өзі «ең көп оқитын ел» ретінде анықтауы, империядан босатылған халықтарға ағартушылық пен жалпы сауаттылықты берген Кеңес өкіметі болды деген пікірмен бірге өз рөлін атқарды, ал бұл, өз кезегінде, ұлттық интеллигенцияның жасырын наразылығын тудырды (мысалы, 1974 жылы Үндістандағы кеңестік мәдениет көрмесі кезінде Мұрат Әуезов ҚазКСР павильонында осындай мәлімдеме жазылған тақтайшаны жұлып алды, бірақ революцияға дейінгі қазақтардың «түгелдей дерлік» сауатсыздығы туралы ымыралы толықтырумен қанағаттандырылды) (Әуезов, 2011: 73-74).

Сондай-ақ, бұл жасырын этноұлттық наразылық «патриархалдық-рулық наным-сенімдер желісімен көмкерілген кедей, қараңғы халық» (Ақышев, Агеева, 1958: 58) және «әлемдік өркениет тарихына енген» эпостарды жазған немесе көрнекті сәулет ескерткіштерін салған «халық данышпаны» (Ақышев, Агеева, 1958: 28) туралы мәлімдемелер арасында танымдық диссонанс, яғни, «кіші бауырлас халықтарға» империялық-шовинистік көзқарас пен халықтың тарихты жасаушыларға марксистік қалыптасуы арасында диссонанс тудырды.

Қорытынды. Олай болса, Отырар кітапханасы бейнесінің танымалдығы мен тұтастығы үшін ең жақсы және дайындалған негіз болғанын көреміз. Ұлттық зиялы қауымға жоғалған ағартушылық бейнесі қажет болды және ол Отырар кітапханасының жоғалған кітаптарынан табылды.

ХХ ғасырдың екінші жартысындағы тарихи саясат, кеңестік мәдениет генезисінің басқа салаларындағыдай ұлттық саясатпен құрылған этникалық иерархия 1991 жылы олардың құлдырауына әкелетін шарттарды белгіледі: кіші және үлкен ағалардың (республикалар/халықтар) иерархиясы бастапқыда парадоксалды түрде осындай иерархиямен шектелген тарихи субъектіліктің кеңеюіне, көнеруіне және қайта контекстуализациялауға мүмкіндік берді. "Халықтар түрмесінен", "бай-феодалдардың езгісі", "патриархалды артта қалу" және т.б. босату жобасынан жаңадан пайда болған халықтардың шынайы басталуы мен болмысын жариялаған кеңес тарихының нысаны мен жаңа хронологиясы ұлттық интеллигенцияның табиғи наразылығын тудырды (көбінесе шығармашылық) және, көп жағдайда, идеализацияланған, жартылай нақты болмаса да, 1991 жылдан кейінгі дәуірде-ақ Қазақстан қоғамының тарихи жадын глорификациялау және виктимизациялау үдерісінің басталуы болып табылған ұлттық мәдениеттің кем дегенде жартылай ұмытылған бастаулары ежелгі этникалық тамырларды табуға деген ұмтылысты тудырды.

Алдымен отарлық тәжірибеден өткен, содан кейін субалтерн мәртебесіндегі модернизациядан өткен көптеген мәдениеттер үшін мәдени мұра мәртебесі «алтын ғасыр» хронотопы болып табылатын ежелгі және ортағасырлық өткенге беріледі.

Бұл нарративте Отырар кітапханасы «жоғалған ағартушылықтың» маңызды бейнесі ретінде жаңартылды.

Мақала «Қазақ қоғамының тарихи жадының тенденциялары мен трансформациялары (1992 - 2020)» (ИРН: AP09259759) жобасы аясында дайындалды.

Information about the author:

Krupko Igor Vladimirovich – PhD candidate of the Institute of history and law, Abai University, Almaty, Shevchenko 28, mob. +7 777 910 930 5. E-mail: tengri95hismatulin@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5349-0256>.

ӘДЕБИЕТТЕР МЕН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ:

Акишев А. (2021) Интервью программе поTRENДели с экспертом №2: Отрарская библиотека – реальность или выдумка? /Studio Mergen// <https://youtu.be/bsJrDvESeS0>. (дата обращения 20.04.22).

Акишев К., Агеева Е. (1958) Древние памятники Казахстана. Алма-Ата: Казахское государственное издательство, 60 с.

Акишев К., Байпаков К.М., Ерзакович Л.Б. (1972) Древний Отрар: (Топография, стратиграфия, Перспективы). Алма-Ата: Наука, 214 с.

Акылбек С. (2021) Город великий и научный. Интервью газете «Казахстанская правда» // <https://old.kazpravda.kz/articles/view/gorod-velikii-i-nauchnii>. (дата обращения 08.04.2022).

Алимжанов А. (1980) Степное эхо. Москва: Советский писатель, 511 с.

Ауэзов М.М. (2011) Уйти, чтобы вернуться. Алматы, 296 с.

Байпаков К.М. (2014) Из истории изучения археологического и культурного наследия Отрара, Отрарского оазиса и Казахстана // Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 40-летию работ Южно-Казахстанской комплексной археологической экспедиции. Шаульдер, 18-19 октября 2011 г. Алматы, Казахстан, 252 с.

Байпаков К.М. (2014) Концепция становления исторического сознания в Республике Казахстан и задачи отечественной археологии (к подготовке 10-ти томной истории казахов и Казахстана)//Известия Национальной академии наук Республики Казахстан. Серия общественных и гуманитарных наук. Сентябрь-октябрь 5(297), 226-232 / <https://edu.e-history.kz/ru/publications/view/625> (дата обращения 20.04.22).

Байпаков К.М. (2016) «Существовала ли Отрарская библиотека?» / Kazakh TV.// https://kazakh-tv.kz/ru/view/blog/page_179086_sushchestvovala-li-otrarskaya-biblioteka (дата обращения 22.04.2022).

Бемен Э.К. (1958) Речь на XIII съезде ВЛКСМ. Москва: Комсомольская правда, 18 апреля. № 92.

Бустанов А. (2017) Между нацией и артефактом: восточная археология в советском Казахстане// Мусульмане в новой имперской истории: Сб. статей / отв. ред. и сост. В.О. Бобровников, И. Герасимов, С. Глебов, А. Каплуновский, М. Могильнер, А. Семёнов. Москва, Россия, 424 с. [Islamica & Orientalistica].

Гончаров А. (2016) Отрарская библиотека – миф в законе //Информационное агентство «Фергана» // <https://www.fergananews.com/articles/9020> (дата обращения 20.04.22).

Григорян С.Н. (1960) Из истории философии Средней Азии и Ирана VII-XII вв.: с приложением избранных философских произведений Фараби, Газали и Маймонида. Алма-Ата, 389 с.

Домбровский, Ю. (1989) Факультет ненужных вещей. Москва: Художественная литература, 512 с.

Досжанов Д., Малов В. (1971) Курганы Отрара//«Вокруг Света», 3 //http://www.vokrugsveta.ru/ (дата обращения 20.04.22).

Рузбихан, Исфакхани Фазаллах (1976) «Михман-наме-йи-Бухара» (Записки бухарского гостя). Пер. Р.П. Джалиловой. Москва: Издательство Наука, 1976. 538 с.

Ибрагимов С., Пищулина К., Юдин В. (сост.) (1969) Материалы по истории казахских ханств XV-XVIII веков. Извлечения из персидских и тюркских сочинений. Алма-Ата: Наука, 655 с.

Kozha M.V., Nurzhanov A.A., Krupko I. (2021) The Contribution of Researchers of the Russian Empire to the Study of Antiquities in Kazakhstan: the Case of N.I. Veselovsky//Былые годы. Российский исторический журнал. 16(2), 898-907.

Крадин Н.Н., Бондаренко Д.М. (ред.) (2002) Кочевая альтернатива социальной эволюции. Москва: Институт Африки РАН, 201 с.

Крупко И. (2020) Фольклорные сюжеты казахстанской историографии: между поэтикой и политической памяти//Working paper n 34: «Sujets folkloriques de l'historiographie kazakhe: entre poétique et politique de la mémoire» PAR IFEAC // <https://ifeac.hypotheses.org/6885> (дата обращения 20.04.22).

Маргулан А.Х. (1950) Из истории городов и строительного искусства древнего Казахстана. Алма-Ата, 122 с.

Масанов Н.Э. (1995) Кочевая цивилизация казахов: основы жизнедеятельностиномадного общества. Алматы – Москва, 320 с.

Машанов А. (1961) Ал-Фараби еңбектері туралы//Вестник АН КазССР, 5 (194).

Нора П. (1999) Проблематика мест памяти. Франция-память/ П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок. Санкт-Петербург.: Изд-во СПбГУ, 17-50.

Нурмаханбетов Б. (2004) Телевизионная передача «Времен связующая нить»// <https://www.youtube.com/watch?v=MEd9ffXXmFw&t=16s> (дата обращения 20.04.22).

Нурпеисов М.М. (2020) Судьба средневековых городов Жетысу на трассе Великого Шелкового пути // Вестник КазНПУ. Серия «Исторические и социально-политические науки», 3, С. 180-189.

Бустанов А. (2017) Между нацией и артефактом: восточная археология в советском Казахстане». // Мусульмане в новой имперской истории: Сб. статей / Отв. ред. и сост. В.О. Бобровников, И. Герасимов, С. Глебов, А. Каплуновский, М. Могильнер, А. Семёнов. Москва: ООО «Садра», 424 с. [Islamica & Orientalistica].

О Концепции стратегического национального проекта "Культурное наследие" на 2009-2011 годы (2008) // https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo-respubliki-kazahstan-premer-ministr-rk/kultupa/id-P080001016_/ (дата обращения 20.04.22).

Сагадиев А. (2011) Бездарные всегда к коварству склонны. Казахстанский минкульт ликвидирует уникальный Институт номадизма //Новостной ресурс CentrAsia// <https://centrasia.org/newsA.php?st=1311660900> (дата обращения 20.04.22).

Старр Ф. (2017) Утраченное Просвещение: Золотой век Центральной Азии от арабского завоевания до времен Тамерлана. Москва, 574 с.

Струве В.В. (1948) Родина зороастризма//Советское востоковедение. Ленинград: Издательство Академии наук СССР, Т. 5., 338 с.

Сулейменов О. (1969) Глиняная книга. Стихи. Алма-Ата: Жазушы, 252 с.

Сулейменов О. (2004) Избранное: Стихотворения и поэмы /Сост. и автор предисловия С. Абдулло. Алматы: Раритет, 319 с.

Шеварднадзе Э.А. (1958) Речь на XIII съезде ВЛКСМ // Комсомольская правда. 18 апреля. № 92.

Шелепин А.Н. (1958) Доклад секретаря ЦК ВЛКСМ тов. А.Н. Шелепина//Комсомольская правда. № 90. 16 апреля.

REFERENCES:

Akischev A. (2021) Interv'yu programme poTRENDEli s ekspertom №2: Otrarskaya biblioteka – real'nost' ili vydumka? [Interview with the TREND program with expert No. 2: Otrar library - reality or fiction?] Studio Mergen. Available at: <https://youtu.be/bsJrDvESeS0> [in Russian], (accessed 20.04.22).

Akischev K., Ageeva E. (1958) Drevnie pamyatniki Kazahstana [Ancient monuments of Kazakhstan] (Kazakh State Publishing House, Alma-Ata, 60 p.), [in Russian].

Akischev K., Bajpakov K.M., Erzakovich L.B. (1972) Drevnij Otrar: (Topografiya, stratigrafiya, perspektivy) [Ancient Otrar (Topography, stratigraphy, prospects)] (Nauka, Alma-Ata, 214 p.), [in Russian].

Akylbek S. (2021) Gorod velikij i nauchnyj. Interv'yu gazete Kazahstanskaya pravda [The great and academic city. Interview in Kazahstanskaya Pravda newspaper]. Available at: <https://old.kazpravda.kz/articles/view/gorod-velikii-i-nauchnii>, [in Russian], (accessed 08.04.2022).

Alimzhanov A. (1980) Stepnoe ekho [Steppe echo] (Sovetskij pisatel'Moscow, 1980. - 511 p.), [in Russian].

Auezov M.M. (2011) Ujti, chtoby vernut'sya [Leave to return] (Zhibek zholy, Almaty, 296 p.), [in Russian].

Bajpakov K.M. (2014) Iz istorii izucheniya arheologicheskogo i kul'turnogo naslediya Otrara, Otrarskogo oazisa i Kazahstana [From the history of the study of the archaeological and cultural heritage of Otrar, the Otrar oasis and Kazakhstan]// Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii, posvyashchennoj 40-letiyu rabot Yuzhno-Kazahstanskoj kompleksnoj arheologicheskoy ekspedicii. Shaul'der, 18-19 oktyabrya 2011 g. [Materials of the international scientific-practical conference dedicated to the 40th anniversary of the work of the South Kazakhstan complex archaeological expedition. Shaulder, October 18-19, 2011] Almaty, Kazakhstan, 252 p., [in Russian].

Bajpakov K.M. *Koncepciya stanovleniya istoricheskogo soznaniya v Respublike Kazahstan i zadachi otechestvennoj arheologii (k podgotovke 10-ti tomnoj istorii kazahov i Kazahstana)*. [The concept of the formation of historical consciousness in the Republic of Kazakhstan and the tasks of domestic archeology (for the preparation of a 10-volume history of the Kazakhs and Kazakhstan)]//*Izvestiya Nacional'noj akademii nauk Respubliki Kazahstan. Seriya obshchestvennyh i gumanitarnyh nauk* [NAS RK Bulletin. Social sciences and humanities series]. September-October, 5 (297), 226-232 / available at: <https://edu.e-history.kz/ru/publications/view/625> [in Russian], (accessed 20.04.22).

Bajpakov K.M. (2016) «*Sushchestvovala li Otrarskaya biblioteka?*» [“Did the Otrar Library Exist?”]/Kazakh TV, // available at: https://kazakh-tv.kz/ru/view/blog/page_179086_sushchestvovala-li-otrarskaya-biblioteka [in Russian], (accessed 22.04.2022).

Bemen E.K. (1958) *Rech' na XIII s"ezde VLKSM* [Speech at the XIII Congress of the Komsomol], Moscow: Komsomol'skaya Pravda [Komsomol Truth]. April 18. № 92, [in Russian].

Bustanov A. (2017) *Mezhdru naciej i artefaktom: vostochnaya arheologiya v sovetskom Kazahstane* [Between nation and artifact: Eastern archeology in Soviet Kazakhstan], *Musul'mane v novej imperskoj istorii: Sbornik statej* [Muslims in a new Empire history] (Sadra, Moscow, 424 p.), [in Russian].

Goncharov A. (2016) *Otrarskaya biblioteka – mif v zakone* [Otrar library – a myth in law] // Inform agentstvo «Fergana» [«Fergana» information agency]. Available at: <https://www.fergananews.com/articles/9020> [in Russian], (accessed 20.04.22).

Grigoryan S.N. (1960) *Iz istorii filosofii Srednej Azii i Irana VII-XII vv.: s prilozheniem izbrannyh filosofskih proizvedenij Farabi, Gazali i Majmonida* [From the history of philosophy of Central Asia and Iran in the 7th-12th centuries: with the application of selected philosophical works of Farabi, Ghazali and Maimonides] (USSR Academy of Science Publishing House, Alma-Ata, 389 p.), [in Russian].

Dombrovskij Yu. (1989) *Fakul'tet nenuzhnyh veshchej* [Faculty of unnecessary things] (Hudozhestvennaya literatura, Moscow, 512 p.), [in Russian].

Doszhanov D., Malov V. (1971) *Kurgany Otrara* [Mounds of Otrar], *Vokrug Sveta* [Around the World], 3. Available at: <http://www.vokrugsveta.ru/> [in Russian], (accessed 20.04.22).

Ruzbihan Isfahani Fazallah (1976) «*Mihman-name-ji-Buhara*» (Zapiski buharskogo gostya) [“Mikhman-name-yi-Bukhara” (Notes of a Bukhara guest)] (Nauka, Moscow, 538 p.), [in Russian].

Ibragimov S., Pishchulina K., Yudin V. (comp.) (1969) *Materialy po istorii kazahskih hanstv XV-XVIII vekov. Izvlecheniya iz persidskih i tyurkskih sochinenij* [Materials on the history of the Kazakh khanates of the XV-XVIII centuries. Extracts from Persian and Turkic writings] (Nauka, Alma-Ata, 655 p.), [in Russian].

Kozha M.B., Nurzhanov A.A., Krupko I. (2021) *The Contribution of Researchers of the Russian Empire to the Study of Antiquities in Kazakhstan: the Case of N.I. Veselovsky*, *Bylye gody*. № 16(2), 898-907.

Kradin N.N., Bondarenko D.M. (ed.) (2002) *Kochevaya al'ternativa social'noj evolyucii* [Nomadic alternative to social evolution] (RAS Institute of Africa Moscow, 201 p.), [in Russian].

Krupko I. (2020) *Fol'klornye syuzhety kazahstanskoj istoriografii: mezhdru poetikoj i politikoj pamyati* [Folklore stories of Kazakh historiography: between poetics and politics of memory], Working paper n 34: «*Sujets folkloriques de l'historiographie kazakhe: entre poétique et politique de la mémoire*» PAR IFEAC. Available at: <https://ifeac.hypotheses.org/6885> [in Russian], (accessed 20.04.22).

Kuznecova O.V. (2014) *Yuzhno-Kazahstanskaya kompleksnaya arheologicheskaya ekspediciya: nauchnye biografii uchastnikov i bibliografiya issledovanij* [South Kazakhstan complex archaeological expedition: academic biographies of participants and bibliography of research], *Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii, posvyashchennoj 40-letiyu rabot YUKKAE* [Materials of international scientific and practical conference dedicated to 40-year anniversary of YUKKAE works], Almaty, Kazakhstan. 252 p. [in Russian].

Margulan A.H. (1950) *Iz istorii gorodov i stroitel'nogo iskusstva drevnego Kazahstana* [From the history of cities and the building art of ancient Kazakhstan] (Alma-Ata: Kaz SSR Academy of Sciences publishing house, Almaty, 122 p.), [in Russian].

Masanov N.E. (1995) *Kochevaya civilizaciya kazahov: osnovy zhiznedeyatel'nosti nomadnogo obshchestva* [The nomadic civilization of the Kazakhs: the foundations of the life of a nomadic society] (Socinvest, Almaty: - Gorizont, Moscow, 320 p.), [in Russian].

Mashanov A. (1961) *Al-Farabi enbekteri turaly* [On Al-Farabi's works], *Vestnik AN KazSSR* [KazSSR AS Bulletin], 5(194). [in Kazakh].

Nora P. (1999) *Problematika mest pamyati. Franciya-pamyat'* [The problem of places of memory. France-memory] / P. Nora, M. Ozuf, Zh. de Pyumezh, M. Vinok. – (Saint-Petersburg University publishing house, Saint-Petersburg, 17-50), [in Russian].

Nurmahanbetov B. (2004) *Televizionnaya peredacha «Vremen svyazuyushchaya nit'»* [Television program "Times connecting thread"]. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=MEd9ffXXmFw&t=16s> [in Russian], (accessed 20.04.22).

Nurpeisov M.M. (2020) *Sud'ba srednevekovykh gorodov Zhetysu na trasse Velikogo Shelkovogo puti* [The fate of the medieval cities of Zhetysu on the route of the Great Silk Road], *Vestnik KazNPU №3. Seriya Istoricheskie i social'no-politicheskie nauki* [KazNPU Bulletin Historical and social-political sciences series], 3, 180-189, [in Russian].

O Konceptii strategicheskogo nacional'nogo proekta "Kul'turnoe nasledie" na 2009-2011 gody [On the Concept of the Strategic National Project "Cultural Heritage" for 2009-2011] (2008). Available at: https://tengrinews.kz/zakon/pravительство-respubliki-kazahstan-premer-ministr-rk/kultupa/id-P080001016_/ [in Russian], (accessed 20.04.22).

Sagadiev A. (2011) *Bezdarnye vseгда k kovarstvu sklonny. Kazahstanskij minkul't likvidiruet unikal'nyj Institut nomadizma* [The untalented are always prone to deceit. Kazakhstan Ministry of Culture liquidates the unique Institute of Nomadism] *CentrAsia* [CentrAsia news site]. Available at: <https://centrasia.org/newsA.php?st=1311660900> [in Russian], (accessed 20.04.22).

Starr F. (2017) *Utrachennoe Prosveshchenie: Zolotoj vek Central'noj Azii ot arabskogo zavoevaniya do vremen Tamerlana* [The Lost Enlightenment. The Golden Age of Central Asia from the Arab Conquest to the Times of Tamerlane] (Al'pina Publisher, Moscow, 574 p.), [in Russian].

Struve V.V. (1948) *Rodina zoroastrizma, Sovetskoe vostokovedenie. T. 5* [Motherland of Zoroastrianism. Soviet Oriental Studies. Vol. 5] (USSR Academy of Science Publishing house, Leningrad, 338 p.) [in Russian].

Sulejmenov O. (1969) *Glinyanyaya kniga. Stihi* [Clay book. Poems] (Zhazushy publishing house, Alma-Ata, 252 p.), [in Russian].

Sulejmenov O. (2004) *Izbrannoe: Stihotvoreniya i poemyy. Sost. i predislovie S. Abdullo* [Favorites: Poems. Comp. and introduction writing by S. Abdullo] (Raritet, Almaty, 319 p.), [in Russian].

Shevardnadze E.A. (1958) *Rech' na XIII s'ezde VLKSM* [Shevardnadze E.A. Speech at the XIII Congress of the Komsomol], *Komsomol'skaya Pravda* [Komsomol Truth]. № 92. April 18, [in Russian].

Shelepin A.N. (1958) *Doklad sekretarya CK VLKSM tov. A.N. Shelepina* [Report of the Secretary of the Central Committee of the Komsomol comrade. A.N. Shelepin], *Komsomol'skaya Pravda* [Komsomol Truth], 90, April 16, [in Russian].

МАЗМҰНЫ ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ӘДІСНАМА

Бұрханов Б.Б. КЕҢЕСТІК ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ИСЛАМНЫҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (ТАРИХНАМАЛЫҚ ШОЛУ).....	4
Кушқумбаев А.Қ., Уалиев Т.А. ЕР ЕДІГЕ ЖЫРЫНЫҢ ТАРИХНАМАСЫ (XIX ғ. II-жартысы – XX ғ. I-жартысы).....	15
Қапаева А.Т. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ 1921 – 1922 ЖЫЛДАРДАҒЫ АШАРШЫЛЫҚТЫ ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-МЕТОДОЛОГИЯЛЫҚ ҰСТАНЫМЫ.....	27

ТАРИХ

Ағатай Ө.М. ҚАЗАҚ БАТЫРЛАР ЖЫРЛАРЫНДАҒЫ ДӘСТҮРЛІ ЖАҚ (ЖАЙ) ҚАРУЫ.....	41
Бекенова А.А. СОҒЫСТАН KEЙІНГІ ОНЖЫЛДЫҚТАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ШАРУАЛАРЫНЫҢ КҮНДЕЛІКТІ ТҮРМЫСТАҒЫ МЕРЕКЕЛЕУ МӘДЕНИЕТІ (1945 – 1955).....	56
Дүйсенова Н.К., Смағұлов Б.Қ. 1930 – 1950 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ МУЗЕЙ САЛАСЫ ДАМУЫНЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ.....	70
Закарья Р. ЕУРОПАЛЫҚ МИГРАНТТАРДЫҢ КСРО-ҒА ҚОНЫС АУДАРУЫНЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ, СОНДАЙ-АҚ ОЛАРДЫҢ НЕГІЗГІ КАТЕГОРИЯЛАРЫ.....	81
Көкебаева Г.К., Шілдебай С.Қ., Стамшалов Е.И. 1967 ЖЫЛҒЫ ШЫМКЕНТ КӨТЕРІЛІСІ	98
Крупко И.В. ОТЫРАР КІТАПХАНАСЫНЫҢ БЕЙНЕ ЖӘНЕ НАРРАТИВ СЕМИОЗИСІ: ЖОҒАЛҒАН АҒАРТУШЫЛЫҚТЫ ІЗДЕСТІРУ БАРЫСЫНДА.....	112
Күнікеев А.Д., Жетпісбай Н.Ы. ЖОЛАМАН ТІЛЕНШІҰЛЫ БАСТАҒАН КӨТЕРІЛІС (1822 – 1840).....	126
Қалыбекова М.Ш. XX ҒАСЫРДЫҢ 30 – 50 ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БІРІГЕЙЛІКТІ ЖОЮ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	138
Қасымова Д.Б. Ж. ШАЯХМЕТОВ ПЕН Д. ҚОНАЕВ ҚЫЗМЕТТЕРІНЕН ҚАЛАЙ КЕТТІ: ЖАЛПЫ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕ КЕЗЕҢДЕРІ.....	151
Қозыбаева М.М. СОҒЫСТАН KEЙІНГІ КЕЗЕҢДЕ ҚАЗАҚСТАН КОЛХОЗДАРЫНЫҢ	

ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫ (1946 – 1953).....	163
Қуанбай О.Б. ҚҰЛСАРЫ БАТЫР – ДИПЛОМАТ, МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРІ (1715–1776).....	172
Құдайбергенова А.И., Мамытова С.Н., Көбеев Р.Ж. АШЫҚҚАН ҚАЗАҚ БОСҚЫНДАРЫНЫҢ АУЫП БАРҒАН ЖЕРДЕГІ ЖАҒДАЙЫ ТУРАЛЫ АРХИВТІК ДЕРЕКТЕРДЕН (1931 – 1933).....	185
Муканова Г.К., Байжуманова З.Б. БӨКЕЙХАНОВТЫҢ РЕДАКТОРЛЫҒЫНДАҒЫ «БАХАИЗМ» ЖАЙЛЫ ДӘРИСТЕР ЖӘНЕ СМАҒҰЛ СӘДУАҚАСОВТЫҢ «ОҚУЛЫҚ ЖАЗБАЛАРЫ».....	196
Нурсултанова Л.Н., Еркін А.Е. ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ТАЯУ ШЫҒЫСТЫҢ САЯСИ – ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ: ТАРИХИ-ХРОНОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТИ.....	206
Оразов Р.Е., Сатенова М.Р. АХМЕТ БАЙТҰРСЫНОВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫ.....	217
Оспанов Н.М. КЕҢЕС ОДАҒЫНЫҢ БҰҰ-ДАҒЫ ӘСКЕРИ ТҮТҚЫНДАРДЫ РЕПАТРИАЦИЯЛАУ МӘСЕЛЕСІНЕ ҚАТЫСТЫ САЯСАТЫ.....	228
Ошан Ж. ҚЫТАЙ ЖАЗБАЛАРЫНДАҒЫ ЕЛТЕРІС ҚАҒАН ТУРАЛЫ ШІНАРА МӘЛІМЕТТЕР.....	238
Сарманова С.Р., Қозыбаева М.М., Маслов Х.Б. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН ЖӘНЕ ҚАЗАҚТАРДЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ БІРЕГЕЙЛІГІН ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	249
Сманова А.М. АХМЕТ ЗӘКИ УӘЛИДИДІҢ ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТІ ЖӘНЕ ДҮНИЕТАНЫМДЫҚ КӨЗҚАРАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ.....	257
Стась И.Н., Нурбаев Ж.Е., М.М. Козыбаева АҚМОЛА ҚАЛАСЫНДАҒЫ ХІХ Ғ. ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ – ХХ Ғ. БАСЫНДАҒЫ ҒИБАДАТХАНА ҚҰРЫЛЫСЫНЫҢ ТАРИХЫНАН (ФОТОҚҰЖАТТАР МАТЕРИАЛДАРЫНДАҒЫ СӘУЛЕТТІК ТАЛДАУ).....	266
Ш.Б. Тілеубаев, С.Г. Белоус, Н.Н. Құрманалина, А.Н. Конкабаева ХХ ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ ҰЙЫМДАР МЕН ҰЛТЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ МУЗЕЙ ІСІН ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ.....	277
Түрсүн Х.М., Шаметов С.Т., Исаев М.С. ИСЛАМДЫҚ ЖӘНЕ ХРИСТИАНДЫҚ ЖЕРАСТЫ МІНАЖАТ ОРЫНДАРЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫСЫ МЕН ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ОРТАҚ БЕЛГІЛЕР.....	289
Ханна Матт ЖАҒАҒАҒЫ ӘСКЕРИ ТҮТҚЫНДАУ ҚҰБЫЛЫСЫ БІРІНШІ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК СОҒЫС КЕЗІНДЕ: ТҮРКІСТАН ТӘЖІРИБЕСІ (1914 – 1916).....	301

Черепанов К.В.

Д.А. ҚОНАЕВТЫҢ АЛМАТЫНЫҢ ЕЛОРДАЛЫҚ
КЕЛБЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ.....314

Шакиева А.С.

ОТАН ТАРИХЫНДАҒЫ ЖОШЫ ҰЛЫСЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ:
КЕҢЕСТІК КЕЗЕҢ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ТАРИХ (САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ).....329

Шотанова Ғ.А., Өжкенов Е.М., Жұмаділ А.Қ.

БӨКЕЙ ОРДАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚТАР:
ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДЫ ЖАҢҒЫРТУДЫҢ БАСТАЛУЫ.....340

АНТРОПОЛОГИЯ

Әжіғали С.Е., Әшім Б.Ә.

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН КЕШЕНДІ ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ-ЭТНОАРХЕОЛОГИЯЛЫҚ
ЭКСПЕДИЦИЯСЫНЫҢ 2021 ЖЫЛЫ ҚОБДА ӨЛКЕСİNДЕ ЖҮРГІЗГЕН ЗЕРТТЕУЛЕРІ.....353

Ганиева А., Ананьевская Е., Хасенова Б.

ҚАЗАҚ ҚЫСТАУЫНЫҢ ЗАТТЫҚ ТОПТАМАСЫ:
АҚМОЛА ӨҢІРІНДЕГІ ДАЛАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША.....361

Кулагина Е.В., Смағұлов Б.Қ., Болсынбек Т.Н.

ОМБЫ ӨЛКЕТАНУШЫСЫ СЕРГЕЙ РОМАНОВИЧ ЛАПТЕВТИҢ ЖОЛ ЕСТЕЛІКТЕРІНДЕГІ
ҚАЗАҚТЫҢ ДӘСТҮРЛІ МӘДЕНИЕТІНЕ
ҚАТЫСТЫ ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ МӘЛІМЕТТЕР.....370

Рогожинский А.Е., Камалдинов И.Р.

ОРТАҒАСЫРЛЫҚ АСПАРА ЖӘНЕ ШАРУАШЫЛЫҚ ҚАЛАЛАРЫ
(2021 – 2022 ЖЫЛДАРДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ АЛДЫН-АЛА НӘТИЖЕЛЕРІ).....384

МЕРЕЙ ЖАС

Алдажуманов Кайдар Сейсембаевұлы – 80 жас.....393

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ МЕТОДОЛОГИИ

- Б.Б. Бурханов**
О НЕКОТОРЫХ СПЕЦИФИЧЕСКИХ ЧЕРТАХ ИСЛАМА
В СОВЕТСКОЙ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ (ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР).....4
- А.Қ. Кушкумбаев, Т.А. Уалиев**
ИСТОРИОГРАФИЯ ЭПОСА ЕР ЕДІГЕ ВО II ПОЛОВИНЕ XIX – I ПОЛОВИНЕ XX ВВ.....15
- А.Т. Капаева**
ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ
К ИЗУЧЕНИЮ ГОЛОДА 1921 – 1922 ГГ. В КАЗАХСТАНЕ.....27

ИСТОРИЯ

- У.М. Агатай**
ТРАДИЦИОННОЕ ОРУЖИЕ ЛУК В КАЗАХСКОМ ГЕРОИЧЕСКОМ ЭПОСЕ.....41
- А.А. Бекенова**
КУЛЬТУРА ПРАЗДНОВАНИЯ В ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ
КРЕСТЬЯН КАЗАХСТАНА В ПОСЛЕВОЕННОЕ ДЕСЯТИЛЕТИЕ (1945-1955).....56
- Н.К. Дуйсенова, Б.Қ. Смагулов**
НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ МУЗЕЙНОЙ
СФЕРЫ В КАЗАХСТАНЕ В 1930-Х – 1950-Х ГГ.....70
- Р. Закарья**
ПРЕДПОСЫЛКИ МИГРАЦИИ В СССР ЕВРОПЕЙСКИХ МИГРАНТОВ,
А ТАКЖЕ ИХ ОСНОВНЫЕ КАТЕГОРИИ.....81
- Г.К. Кокебаева, С.К. Шилдебай, Е.И. Стамшалов**
ЧИМКЕНТСКОЕ ВОССТАНИЕ 1967 ГОДА.....98
- И.В. Крупко**
СЕМИОЗИС ОБРАЗА И НАРРАТИВА ОТРАРСКОЙ БИБЛИОТЕКИ:
В ПОИСКАХ УТРАЧЕННОГО ПРОСВЕЩЕНИЯ.....112
- А.Д. Куникеев, Н.Ы. Жетписбай**
ВОССТАНИЕ ПОД РУКОВОДСТВОМ ЖОЛАМАНА ТЛЕНШИЕВА (1822-1840).....126
- М. Калыбекова**
ПРОБЛЕМЫ РАЗРУШЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ИДЕНТИЧНОСТИ В 30-50-Е ГОДЫ XX ВЕКА.....138
- Д.Б. Касымова**
КАК «УХОДИЛИ» СО СВОИХ ПОСТОВ Ж. ШАЯХМЕТОВ
И Д. КУНАЕВ: ОБЩЕЕ И ОСОБЕННОЕ.....151
- М.М. Козыбаева**

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ КОЛХОЗОВ КАЗАХСТАНА В ПОСЛЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД (1946-1953).....	163
О.Б. Куанбай КУЛСАРЫ БАТЫР – ДИПЛОМАТ, ГОСУДАРСТВЕННЫЙ И ОБЩЕСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ (1715-1776).....	172
А.И. Кудайбергенова, С.Н. Мамытова, Р.Д. Кубеев ИЗ АРХИВНЫХ ДАННЫХ О ПРЕБЫВАНИИ КАЗАХСКИХ ГОЛОДОБЕЖЕНЦЕВ НА МЕСТАХ ОТКОЧЕВКИ (1931-1933).....	185
Г.К. Муканова, З.Б. Байжуманова ЛЕКЦИЯ ПО «БЕХАИЗМУ», РЕДАКТОР БУКЕЙХАНОВ И «ПИСАНИЕ УЧЕБНИКОВ» СМАГУЛОМ САДВОКАСОВЫМ.....	196
Л.Н. Нурсултанова, А.Е. Еркін ПОЛИТИКО – ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАЗАХСТАНА И БЛИЖНЕГО ВОСТОКА: ИСТОРИКО – ХРОНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.....	206
Р.Е. Оразов, М.Р. Сатенова АХМЕТ БАЙТУРСЫНОВ И КАЗАХСКОЕ ОБЩЕСТВО.....	217
Н.М. Оспанов ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО СОЮЗА В ООН В ОТНОШЕНИИ ПРОБЛЕМЫ РЕПАТРИАЦИИ ВОЕННОПЛЕННЫХ.....	228
Ж. Ошан ЧАСТИЧНАЯ ИНФОРМАЦИЯ ОБ ЭЛЬТЕРИС-ХАНЕ В КИТАЙСКИХ ИСТОЧНИКАХ.....	238
С.Р. Сарманова, М.М. Козыбаева, Х.Б. Маслов АЛИХАН БУКЕЙХАН И ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ КАЗАХОВ.....	249
А. Сманова НАУЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ФОРМИРОВАНИЕ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИХ УСТАНОВОК АХМЕТА ЗАКИ ВАЛИДИ.....	257
И.Н. Стась, Ж.Е. Нурбаев, М.М. Козыбаева ИЗ ИСТОРИИ ХРАМОВОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В Г. АКМОЛИНСК ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ (АРХИТЕКТУРНЫЙ АНАЛИЗ НА МАТЕРИАЛАХ ФОТОДОКУМЕНТОВ).....	266
Ш.Б. Тілеубаев, С.Г. Белоус, Н.Н. Курманалина, А.Н. Конкабаева ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ И НАЦИОНАЛЬНОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ ПО ОРГАНИЗАЦИИ МУЗЕЙНОГО ДЕЛА В НАЧАЛЕ XX ВЕКА.....	277
Х.М. Турсун, С.Т. Шаметов, М.С. Исаев ОБЩИЕ ЧЕРТЫ В СТРОИТЕЛЬСТВЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИСЛАМСКИХ И ХРИСТИАНСКИХ ПОДЗЕМНЫХ МОЛИТВЕННЫХ МЕСТ.....	289

Ханна Матт

ГЛОБАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН ВОЕННОГО ПЛЕНА
В ПЕРИОД ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ: ОПЫТ ТУРКЕСТАНА (1914 – 1916).....301

К.В. Черепанов С.Е. Ажигали, Б.А. Ашим

НЕКОТОРЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЙ ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ
КОМПЛЕКСНОЙ ЭТНОГРАФО-ЭТНОАРХЕОЛОГИЧЕСКОЙ
ЭКСПЕДИЦИИ 2021 ГОДА В ХОБДИНСКОМ РЕГИОНЕ.....314

А.С. Шакиева

ИССЛЕДОВАНИЕ УЛУСА ДЖУЧИ В ИСТОРИИ ОТЕЧЕСТВА:
СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД И СОВРЕМЕННАЯ ИСТОРИЯ (СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ).....329

Г.А. Шотанова, Е.М. Ужкенов, А.К. Жумадил КАЗАХИ БУКЕЕВСКОЙ ОРДЫ:

НАЧАЛО МОДЕРНИЗАЦИИ ТРАДИЦИОННОГО ОБЩЕСТВА.....340

АНТРОПОЛОГИЯ

С.Е.Ажигали, Б.А. Ашим

НЕКОТОРЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЙ ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ КОМПЛЕКСНОЙ
ЭТНОГРАФО-ЭТНОАРХЕОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕДИЦИИ 2021 ГОДА В ХОБДИНСКОМ
РЕГИОНЕ.....353

А. Ганиева, Е. Ананьевская, Б. Хасенова

ПРЕДМЕТНАЯ КОЛЛЕКЦИЯ КАЗАХСКОГО КЫСТАУ:
ПО МАТЕРИАЛАМ ПОЛЕВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В АКМОЛИНСКОМ ПРИИШИМЬЕ.....361

Е.В. Кулагина, Б.Қ. Смагулов, Т.Н. Болсынбек

ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ ПО ТРАДИЦИОННОЙ КУЛЬТУРЕ КАЗАХОВ
В ПОЛЕВЫХ ЗАМЕТКАХ ОМСКОГО КРАЕВЕДА СЕРГЕЯ РОМАНОВИЧА ЛАПТЕВА.....370

А.Е. Рогожинский, И.Р. Камалдинов

СРЕДНЕВЕКОВЫЕ ГОРОДИЩА АСПАРА И ШАРУАШЫЛЫК
(ПРЕДВАРИТЕЛЬНОЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЙ В 2021 – 2022).....384

ЮБИЛЕЙ

Алдажуманов Кайдар Сейсембаевич – 80 лет.....393

CONTENTS

THEORY OF METHODOLOGY

B.B. Burkhanov ON SOME SPECIFIC FEATURES OF ISLAM IN SOVIET CENTRAL ASIA (HISTORIOGRAPHICAL REVIEW).....	4
A.K. Kushkumbayev, T.A. Ualiyev HISTORIOGRAPHY OF YER YEDIGE EPIC IN 2 ND HALF OF 19 – 1 ST HALF OF 20 CC.....	15
A.T. Капаева THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF THE FAMINE OF 1921–1922. IN KAZAKHSTAN.....	27

HISTORY

O.M. Agatay A BOW AS A TRADITIONAL WEAPON IN THE HEROIC EPICS OF THE KAZAKHS.....	41
A.A. Bekenova CULTURE OF CELEBRATION IN THE EVERYDAY LIFE OF THE PEASANTS OF KAZAKHSTAN IN THE POST-WAR DECADE (1945-1955).....	56
N.K. Düisenova, B.Q. Smagulov SOME ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE MUSEUM SPHERE IN KAZAKHSTAN IN THE 1930S – 1950S.....	70
R. Zakarya PREREQUISITES FOR MIGRATION OF EUROPEAN MIGRANTS TO THE USSR, AS WELL AS THEIR MAIN CATEGORIES.....	81
G.K. Kokebayeva, S.K. Shildebai, E.I. Stamshalov SHYMKENT UPRISING OF 1967.....	98
I.V. Krupko SEMIOSIS OF THE IMAGE AND NARRATIVE OF THE OTRAR LIBRARY: IN SEARCH OF THE LOST ENLIGHTENMENT.....	112
A.D. Kunikeev, N.N. Zhetpisbay THE UPRISING LED BY ZHOLAMAN TLENSHIEV (1822 –1840).....	126
M. Kalybekova PROBLEMS OF THE DESTRUCTION OF NATIONAL IDENTITY IN THE 30-50s XX CENTURY.....	138

D. Kassymova

HOW Z. SHAYAKHMETOV AND D. KUNAYEV LEFT THEIR POSTS:
COMMON AND PARTICULAR.....151

M.M. Kozybayeva

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COLLECTIVE
FARMS OF KAZAKHSTAN IN THE POST-WAR PERIOD (1946 – 1953).....163

O. Kuanbay

KULSARY BATYR – DIPLOMAT, STATE AND PUBLIC ACTOR (1715 – 1776).....172

A.I. Kudaibergenova, S.N. Mamytova, R.D. Kubeyev

FROM ARCHIVAL DATA ON THE STAY OF THE KAZAKH FAMINE REFUGEES IN THE MIGRATION
DESTINATIONS (1931 – 1933).....185

G.K. Mukanova, Z.B. Baizhumanova

LECTURE ON "BEHAISM", EDITOR BUKEIKHANOV AND "WRITING TEXTBOOKS" BY SMAGUL
SADVOKASOV.....196

L.N. Nursultanova, A.E. Erkin

POLITICAL AND ECONOMIC COOPERATION OF KAZAKHSTAN
AND THE MIDDLE EAST: HISTORICAL AND CHRONOLOGICAL ASPECT.....206

R.E. Orazov, M.R. Satenova

AKHMET BAITURSYNOV AND KAZAKH SOCIETY.....217

N.M. Ospanov

THE POLICY OF THE SOVIET UNION IN THE UN WITH RESPECT TO THE PROBLEM OF
REPATRIATION OF PRISONERS OF WAR.....228

Zh. Oshan

PARTIAL INFORMATION ABOUT ELTERIS KHAN IN CHINESE SOURCES.....238

S.R. Sarmanova, M.M. Kozybayeva, K.B. Maslov

ALIKHAN BUKEIKHAN AND THE DEVELOPMENT
OF THE ETHNIC IDENTITY OF THE KAZAKHS.....249

A. Smanova

SCIENTIFIC ACTIVITY AND FORMATION OF THE WORLDVIEW OF AKHMET ZAKI
UALIDI.....257

I.N. Stas, Zh.Y. Nurbayev, M.M. Kozybayeva

FROM THE HISTORY OF TEMPLE CONSTRUCTION IN AKMOLINSK
IN THE SECOND HALF OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES
(ARCHITECTURAL ANALYSIS ON THE MATERIALS OF PHOTOGRAPHIC DOCUMENTS).....266

Sh.B. Tleubayev, S.G. Belous, N.N. Kurmanalina, A.N. Konkabayeva

ACTIVITIES OF PUBLIC ORGANIZATIONS AND NATIONAL INTELLIGENTIA ON THE
ORGANIZATION OF MUSEUM BUSINESS IN THE BEGINNING OF THE XX CENTURY.....277

H.M. Tursun, S.T. Shametov, M.S. Isaev

COMMON FEATURES IN THE CONSTRUCTION AND OPERATION OF ISLAMIC AND CHRISTIAN
UNDERGROUND PRAYER PLACES.....289

Hanna Matt

GLOBAL CAPTIVITY IN THE FIRST WORLD WAR:
PRISONERS OF WAR IN TURKESTAN, 1914 – 1916.....301

K. Cherepanov

THE ROLE OF D. A. KUNAEV IN SHAPING THE CAPITAL IMAGE OF ALMATY.....314

A. Shakiyeva

THE STUDY OF THE JOCHI ULUS IN THE HISTORY OF THE FATHERLAND:
THE SOVIET PERIOD AND MODERN HISTORY (COMPARATIVE ANALYSIS).....329

G.A. Shotanova, E.M. Uzhkenov, A.K. Zhumadil

KAZAKHS OF THE BUKEY HORDE: THE BEGINNING
OF MODERNIZATION OF TRADITIONAL SOCIETY.....340

ANTHROPOLOGY

S.E. Azhigali, B.A. Ashim

SOME RESEARCH RESULTS OF THE WEST KAZAKHSTAN INTEGRATED ETHNOGRAPHIC AND
ETHNOARCHAEOLOGICAL EXPEDITION IN 2021 IN THE KHOBDA REGION.....353

A. Ganieva, E. Ananyevskaya, B. Khassenova

COLLECTION OF FINDS OF THE SETTLEMENT OF BOZOK II IN THE NORTHERN
SARYARKA.....361

Y.V. Kulagina, B.Q. Smagulov, T.N. Bolsynbek

SOME ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE MUSEUM
SPHERE IN KAZAKHSTAN IN THE 1930S – 1950S.....370

A.E. Rogozhinsky, I.R. Kamaldinov

MEDIEVAL CITY-SITES ASPARA AND SHARUASHYLYK
(PRELIMINARY RESULTS OF RESEARCH IN 2021 – 2022).....384

ANNIVERSARY

Aldazhumanov Kaidar Seisembayevich – 80 years old.....393

Редакцияның мекен-жайы:

050010, Қазақстан Республикасы
Алматы қ., Шевченко көш., 28,
ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«edu.e-history.kz» журналының редакциясы
Телефон: +7 (727) 261-67-19
E-mail: edu.history@bk.ru
Электрондық мекен-жайы: www.edu.e-history.kz

Журнал 2013 жылдан бастап шығады.

Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2014 ж. 29 қазанында тіркеліп, № 14602-ИА куәлігіне ие болды.